

Mátyus Aliz

FIATALOK A MÚLT SZÁZADELŐN: FERENCZI SÁNDOR, ADY ÉS BARTÓK

„Olyanok az egyes lelki működések, mint egymásba kapaszkodó fogaskerekek, az öntudat pedig maga a bonyolult gépezet. A gép sem más, mint az alkatrészek összege, de azért mégis magasabb egészet és egységet alkot. Am ez a láncolat nem áll meg az individuuum határain. Az egymással érintkező és kölcsönhatásban élő egyének között létrejön az osztályöntudat, a nemzeti öntudat, a faji öntudat, és mint legmagasabb egység: az emberiség öntudata. Ennek a legfelsőbb tudatnak gondolkodása a közművelődés, érzése az emberszeretet, emlékezése a történelem.” (Ferenczi Sándor *Öntudat, fejlődés. Gyógyászat*, 1900. április 1.; más cím alatt: *Az öntudat fejlődése. Jövendő Tárca rovata*, 1903. július 12.)

A fiatal Ferenczi Sándor¹ írásait olvastam néhány éve karácsonykor, s annyira vonzott, amit kiéreztem belőlük, körülnéztem kicsit a századfordulón, századelőn, s ösztönözött, hogy másokkal is érzékeltessem. Azt ugyanis hiába mondogattam magamnak, hogy Ferenczi zseni, tehát nem érvényes rá semmiféle szabály, s ilyen ember kapcsán következtetéseket sem érdemes levonni, tudtam, hogy nem így van. Nem hagyott nyugodni a századforduló és az 1900-as évek. Megfordítottam a dolgot. Végül is, annak is oka kell legyen, hogy zsenik jellemeznek egy korszakot. Mert ahogy Ferenczi Sándor, ugyanígy a múlt századelőn indultak Bartók Béla, Kodály Zoltán és Ady Endre. Ady Endre, a szintén zseni. Akit egyébként Ferenczi Sándor nem

vállalta el, hogy pszichoanalízál (mondják már, hogy nem kellett volna József Attilát sem, csak ártott neki), amikor felkérték rá. Azzal, hogy zseni nem. Akkor még fiatalabb voltam néhány évvel, nagyra tartottam az azonnal kritizálni tudást: Persze, Ferenczinek nem kellett magát híressé tennie Ady Endrével.

Volt tehát egy korszak, benne Ferenczi Sándorral, amely az egyén számára megadta a lehetőséget, hogy alakító legyen benne, s ehhez az emberi környezetet úgy garantálta, ahogy a szál van a többi szál között a sűrűre szőtt anyagban.

Az ember ezen lehetőségei érdekeltek, és az, hogy szolgál az „embergyűrű”.

Találtam adalékokat, amik ahhoz elégségesnek látszottak, hogy lendülettel és ösztönözni akarással felajánlhassam fiataloknak. Amíg kell tudásnak, amikor lehet, a tethez. Bizonyos dolgokra előbb mindig egy-egy ember, aztán egyre több lesz képes.

Ferenczi Sándor könyve², benne az első tíz év írásaival, olyan társadalomról árulkodik, amely *magabiztossá* teszi az embert. Magabiztossá, de nem bántóan; *eltökéltté*, de nem fanatikusan. S arról beszélnek az első tíz év írásai, hogy mindez azért lehetett, mert ott és akkor nem kellett, hogy az ember a maga számára mindent maga teremtsen elő, mint bűvész a fehér galambot a kalapjából. Mert már a *családja* is őrzött és teremtett is számára érvényes, használható, tovább vihető kultúrát, s benne

1 Ferenczi Sándor (1873-1933) világhírű magyar ideggyógyász, a pszichoanalízis egyik legtehetségesebb úttörője. Freudhoz – mindkettejük számára – fontos kapcsolat kötötte.

2 Ferenczi Sándor: *A pszichoanalízis felé. Fiatalkori írások 1897-1908.* (Osiris Kiadó Budapest, 1999.)

értékeket. S amikor felnőtként rákerült a sor, hagyatkozhatott ezen kívül a *hasonló értékeket képviselő idősebbek* inspiráló támogatására, a kortársak segítő együttműködésére, és mindazokra a *szervezetekre, csoportosulásokra*, amelyeket létrehozott, vagy örökölt és választott magának. S amelyek nem csak az útját segítették pontosodni, de kellő visszajelzéssel megteremtették a lelki egészségét is. Az útja pedig így lehetett a benne meglevők és az általa is inspirált lehetőségek legelőrevivőbb összetalálkozása, ami akkor, ott – a zsenik esetében a legjobban láthatóan – mindennek az újjászülése volt.

Adyval a legérzékeltetőbb megmutatni, hogy milyen világossá váltak helyzetek az életútban, s milyen pontosan lehetett kijelölni – emberi környezet tekintetében is – a folytatást.

A huszonnégy éves Ady már másfél éve túl van a nagy váltáson, amikor is Debrecen után Nagyváradot választotta újságíróskodása helyszínéül. Azt a magyar várost, amelyben a hétszilvafás nemesek ivadéka megtalálta az új nagypolgárságot, s a falusi gyerekkor és a zilahi kálvinista kollégiumban töltött diákévek után, amely a hagyományhoz kötődést adták, eltalált az aktualitáshoz.

1901. május 22-én Fehér Dezső szerkesztőhöz írott levelében pontosítja magát a következőképpen: „Másfél éven keresztül a *Szabadság* munkatársa voltam. Én... sok kedvvel, türelemmel s nagy önlelővel forgattam e lap redakciójában újságíró pennámat. Ön tudja azonban, Ön tudhatja a legjobban, hogy sokszor, nagyon sokszor önmagam megtagadásával is... Fiatal vagyok még ahhoz..., hogy az étellel, emberekkel, eseményekkel való végleges transzigrálást, a megalkuvó cinizmust filozófiámmá tehessem. ...Aki nem csupán arra termett, hogy egy számmal növelje a születési és halálszámokat: most nem alkudhat. Harcol, ahogy tud. Kezeli a viharágyút a butaság, sötétség ránk tornyosuló felhői ellen.”

Meg kell jegyezni, hogy ezt az az Ady írja, aki mögött akkora még csak egy, a *Versek* című Debrecenben kiadott kötet áll, amelyet úgy emleget az irodalomtörténet, mint nagy rejtélyt, ugyanis annyira semmit sem ígér. De a nagyváradi *Még egyszer* már Ady Endre. Az az Ady Endre, aki új hanggal és új önszemlélettel változtatja meg a magyar irodalmat. Mégpedig az után az irodalom után, amely Arany Jánosban érte el a csúcst, s a nemzeti önbizalom erősítése érdekében a magyarságot dicsőségesnek, fennköltnek ábrázolja. Ady az államférfi-írók: Zrínyi, Széchenyi, és a maximális erkölcsi követelésű Kölcsey hangját folytatja.

Kimondja, amit lát, boncol, megmutat, elemez, osztoroz, támad és ítélkezik. Mélyen elégedetlen, s viszonya a megváltoztatandóhoz azért olyan jól átélelhető, mert elsősorban minden kórosat magán mutat be. Ő olyan, amilyennek nem kellene, ő nem tud épp olyanságától megszabadulni, s szenved. Őszintén, úgy, hogy vele szenvedhet, aki magyar.

A nagy magyarok nem voltak optimisták, nem voltak elégedettek. Ady először siratta magát, aztán siratta népét. S mindehhez Ady újságírósan volt aktuális. Ez ugyan nem tartozott legfőbb költői erőnei közé, de ettől volt demokratikus. Az akkor már hosszan csak a magas régiókban szóló irodalmat visszavitte a mindenki irodalmává. Az most mindegy ebből a szempontból, hogy ez neki azért kellett, mert olyan végtelenül gögös volt, hogy mindenkinek meg akart mutatkozni. Azt akarta, hogy mindenki lássa.

Lehet speciális az ok – persze, hogy minden embernél más és más is –, de ahogy Ady ránéz a problémákra, s ahogy azokkal valamit kezdeni akar, következik a századelőből.

Ferenczi Sándor híres ideggyógyásként is megőrzi azt a társadalomlátó és társadalom reformer sajátosságát, amelyet legtisztábban még akkor érzékelhetünk, amikor ő is ott áll, ahogy a huszonnégy éves Ady, még minden nélkül maga mögött, amire már hivatkozhatna és alapozhatna.

A korszakból származik hát az a társadalom-figyelő, (Adynál) társadalom-megújító, Ferenczinél korrigáló, fejlesztő szerep és szándék, amely rögtön teljes egészében megmutatkozik a fiatalkori írásai közül az elsőkben.

Már magában véve az furcsának tűnik az ember szemében, hogy Ferenczi a turizmussal foglalkozik. (Az írás a *Turisták Lapjában* jelent meg, 1897-ben, A turistaság lélektanából címmel.) Aztán érthetőbb, hogy miért nyúlt a témához, hiszen a társadalom elemzését képes adni a turisták különféle típusai kapcsán. Végig elemezheti, hogy ki miért turista, miért azok, akik szellemi munkások, miért a fizikai dolgozók, miért a cselédek. Megnézi, kinek mire jó ez a tevékenység, milyen a hatása az emberek közötti viszonyokra, s egyáltalán, mik a szépségei, melyek nemesítő hatásai.

Az a szerep, amelyet első megjelent írásával Ferenczi betölt, a mai fogalmak szerint a társadalomtudósé, de szűkítve azzal, hogy azé a társadalomtudósé, aki elkötelezett. Aki azért tartja fontosnak a társadalom-ismeretet, hogy közvetítse, s általa az ember lássa, érzékeli magát, viszonyulni tudjon magához, hogy a maga dolgaiban meghatározó lehessen.

De érdemes megnéznünk, ahogy Ferenczi írása kezdődik: „Egynéhány adattal óhajtók hozzájárulni egy még meg nem írt könyvhöz, amelynek hangzatos és érdekes címe ez volna: *A turistaság pszichológiája. Sok szétszórt közlemény jelent már meg ez irányban, és bizonyára előbb-utóbb akad a turistaság tollforgató művelői között valaki, aki a szakfolyóiratokban, egyesületi évkönyvekben közölt és önmaga által észlelt tapasztalokat monográfiában foglalja össze.*”

Hangsúlyozni szeretném, hogy hangja, ez a magabiztos megszólalás nem az ismert ideggyógyászé, Freud barátjáé, még csak nem is egy már a pályáján levő emberé. Ferenczi ekkor még egy friss diplomás, huszonnégy éves fiatalember. Állás nélküli. Miskolcra való, Bécsben elvégzett egy orvosi képzést, s most készül a lábát megvetni a fővárosban.

Figyelemre méltónak találok, hogy ebben a helyzetben szólal meg így, ezen a hangon. És gyakorlatilag felkínálja a tudását egy majd más által megírandó könyvhöz. Sőt, a jövődbeli szerzőt úgy ösztönzi írásra, hogy metódust is ajánl hozzá. Vegye az illető a közölt írásokat, tegye hozzá észlelt tapasztalatait, s úgy foglalja össze monográfiában.

Csakis arról lehet szó, hogy a múlt század elején a gondolkodni tudók társadalma társadalomban gondolkodásra volt ösztönözve, s ahhoz, hogy ez hatékony legyen, mindahányan kaptak hozzá egy küldetéstudatot, s hogy érvényes legyen, hozták magukkal valamennyien a társadalomba ágyazottságukból következő motivációikat, és biztos elismerésük érdekében a vállalt szerepnek való megfelelést is.

A Ferenczi Sándor írásából származó információk, hogy a turistáknak szakfolyóirataik vannak, egyesületeik, s azoknak évkönyvei, egy, a társadalmiszövet részéről való adalék lehet. Ugyanúgy van mindez a turistáknak, ahogy lesz, mint később meglátjuk, mindez Ferenczinek is, ha ő is tartozik már körhöz, pályához, szakterülethez.

Azért érdemes még Bartók Bélát is, legalább egy villanás erejéig megidézni egy a korszak hangját érzékeltetni akaró passzusban, mert a hang, a szintén fiatal Bartóké, nem különbözik sem Ferencziétől, sem Adyétól abban, hogy ő is önmaga artikulálásán túl, és ugyanolyan öntudattal szólal meg a világban.

Bartók Béla édesanyjához írott leveleiből³ ismerjük azt a Nagyváradon tanuló, édesanyjának haza, Pozsonyba író fiatalembert, aki akkor még csak zenei és zeneszerzési tanulmányaiban való haladásáról számol be, s kapcsolatrendszeréről a

nagyvárosban, de egyáltalán nem olyan a hangja, mint egy zenetanulásra anyjától egy időre elvált diáknak, aki zenét tanul, mert ambíciói vannak, s úgy néz ki, adottsága is van hozzá. Ő úgy vált el, hogy elindult az útján. Elvált és leszakadt, s közben minden pillanatban maga mögött is tudta az anyját. (Akit még olyan dolgok intézésére is megkérhetett, hogy levelezzen helyette a külhoni zongoraszállítási ügyeiben.) De ez is csak azért fontos így, mert a hang, ebben a helyzetben (anyának írott levél) még jobban érzékeltetheti, hogy a vállalások a századelőn nem szimplán az egyének vállalásai voltak – társadalmi szövegekörnyezet nélkül –, hanem a helyét tudó, társadalmi szerepet vállaló, öntudatos, magabiztos ember vállalásai.

Hogy miért lehettek öntudatosak, magabiztosak, Ferenczi példáján nézem majd meg a későbbiekben. Mégpedig követve a család, a mecénási és kortársi kapcsolatok, valamint az egyént körülvevő szakmai és társadalmi szervezetek erre gyakorolt hatását.

Annyit fontos itt megjegyezni, hogy az érződik a korszak megidézett személyein, hogy rajtuk múlnak éltek meg a fontos dolgokat. S az emberek és emberi szerveződések szerepe az volt ebben, hogy ezt erősítse és segítse. Ettől volt a magabiztos hang, ez adta az öntudatot, s kinek-kinek közülük az erőt is, hogy a rá mért nehézségeket elviselje. (Mert abból is volt bőven mindegyiküknek.)

A huszonkét éves Bartók az édesanyjának írja: „Grubernének nagyon tetszik a „4 dal”, mond meg Böskének, hogy becsülje meg őket, mert ezt a ‘leendő magyar Beethoven’ (!) komponálta. Hát én nem ismerek jobb magyar dalt azoknál. Ez egyébként nem nagy mondás, mert roppant kevés magyar dal van.”

És a következő levelében, 1903. június 27-én, Budapestről: „Kedves mama, nahát ilyen fényes eredményre nem voltam elkészülve. És az a legörvendetesebb, hogy kompozícióm tetszett neki anynyira, és hogy éppen a *Kossuth*. Nem csak magamért örvendek, hanem azért is, hogy egy teljesen magyar tárgyú, magyar stílusú, szóval minden tekintetben magyar zenemű kerül Angolországban előadásra; amely éppen a legnagyobb hazánkfíát dicsőíti, s mely éppen Ausztria ellen táplált érzelmeinknek ad kifejezést. Richternek rendkívül tetszett többek közt a Gotterhalte-s rész. Játék közben mondta: ‘Bravo, grossartig’. Játék után még azt is megjegyezte, hogy az a részlet antidinasztikus, s ez a tény is nagyon tetszett neki. (Mert az ő feleségének a családja sokat szenvedett a Szabadságharc után.) Mindjárt össze is állította annak a

3 Bartók Béla Családi levelei (Zeneműkiadó Budapest, 1981)

SZÍN

manchesteri koncertnek a programját: 1.) Valami idegen 2.) Liszt-Busoni: Spanyol rapszódia (Játszanám én zenekarral) 3.) 'Kossuth' 4.) Volkmann változatok egy Händel téma felett. (Játszanám én egyedül.)"

(Megjegyzem még, hogy a leveleken 1903. június 18-ától a levélpapír tetején, a megszólítás fölött, a Kedves mama, fölött ott áll az *Isten áldd meg a magyart!* S ez ott van az 1903-as évben gyakran, de legtöbbször a külföldről frott leveleken.)

Huszonkilenc évesen Münchenből ír Oláh Tóth Emilné Bartók Elzának, Vésztőre, Szilad pusztára 1910. március 4-én. „Most ugyan kijutott a koncertezésből nekem (no, meg az utazásból is). A párizsi dolgot kicsit ügyetlenül rendezték ugyan, de bizonyos eredmény mégis lesz. Egy újonnan alakult Société egyes hangversenyein játszani akarja az én és Kodály zongoradarabjait, egy quartett társaság magyar estét rendezne talán jövőre, egy pár zene-lap kimerítően fog foglalkozni velünk, az egyikbe én cikket fogok írni a magyar népzeneről – szóval csupa erkölcsi eredmény!”

Ferenczi szokássá vált munkakedvről beszél, Bartók lenyűgözően intenzív. Meg vannak róla győződve, hogy a tevékenység, amelyet folytatnak, nem csak hogy szükséges, de egyenesen az emberiségért való. Ekkora öntudat nincs állandó megerősítés nélkül. S ehhez ott van az a léthelyzet által is alátámasztott tudat, hogy az ember szervesen illeszkedik, azaz benne van a társadalom legkülönfélébb kis egységeiben, s ezek a legközvetlenebb körökből kiindulva ösztönzik és erősítik őt, elvárásokkal vannak feléje, elsősorban tartják számon teljesítményeit, s elismerik.

Az ember úgy van a világban, hogy tesz érte. Jár neki a figyelem, a kritika, de ezt az ember meg is becsüli, mint viszont-munkát. Minden ember a hozzá legközelebbiekkel szemben a leginkább felelős. A Nagyváradon zenét tanuló Bartók Béla – aki minden pillanatban ott tudja maga mögött az anyját – levelében Pozsonyban élő anyjával szembeni elvárást fogalmaz meg, mindkettejük érdekében. Ahhoz a hanghoz, amivel Ferenczi még állás nélkül (tehát társadalmi státus, ehhez kötődő megbecsülés, s szintén kötődő anyagi javak nélkül), épp hogy diplomásan megszólal, szintén hozzátartozik a család, amiből elszármazott.

Ferenczi Sándor családja, mint tudjuk vidéki, miskolci. Az akkori vidéki család kellő tágasságával, kellő horizontjával. S még hozzá egy akkora országban, amelyikben anya és fia, Bartók és az édesanyja, Nagyvárad és Pozsony között váltják leveleiket.

Ferenczi még középiskolai tanulmányait is Miskolcon végezte el, élvezve a világra ágyazottságát egy kétnyelvű családban. Egy tíz gyerekes, művelt és felvilágosult családban. Édesanyja, mielőtt hozzá ment volna Baruk Fraenkel-hez, aki később változtatta nevét Ferenczi Bernátra, Bécsben élt. Ferenczi Sándor édesapja miskolci könyvkiadó és könyvkereskedő volt, olyan, akinél J. Bard és S. Fischer – a későbbi nagy német könyvkiadók – tanultak. Az apa könyvesboltja volt a miskolci intelligencia találkozóhelye, ide járt a város értelmisége, s ide tértek be az átutazó művészek.

Ferenczi alakulása a családban így nem csak a család intenzív szellemi életében való részvétel következménye volt, ahol olvastak, zenéltek, és érdeklődést tanúsítottak a természeti megfigyelések iránt. Ez együtt értendő a könyvesbolt világának a hatásával. Ezzel a háttérrel maga mögött végzett Ferenczi Sándor Bécsben orvosegyetemi tanulmányokat, majd tér vissza, de nem Miskolcra, hanem Budapestre, ahol az első publikációját követő évben, a Rókus Kórházban helyezkedik el.

Ferenczi felől nézve még az első publikációt, fontos, hogy a szerzőt egy átgondolás erejéig izgatja a téma. Önérzékelése pontos: tud a körülötte levő világról, s a témáról (beleértve annak irodalmát is) annyit, hogy éljen adottságával – a később Freud számára is olyannyira vonzó –, „élénk, spekulatív észjárásával”. Még nincs meg az útja, de használja adottságait, azoknak az elvárásoknak megfelelően, amelyek – mint gondolkodót – társadalmi pozíciótól függetlenül meghatározzák.

Ahogy Bartók Béla már nagyváradi, zenét tanuló korában is beszámol társairól, azok előmeneteléről, s a versenyről is, ami ösztöndíjak elnyerését biztosíthatta (s ez Bartók Béla anyagi helyzetében nagyon is fontos volt), a családon kívüli beágyazottságot a kortársakkal kötött inspiratív barátságok, ismeretségek, szakmai kapcsolatok, valamint a segítő szerepben megjelenő idősebb kollegák, ismerősök, mecénások jelentették.

Olyanok ezek a kapcsolatok a múlt század elején, mint amikor egy népcsoport tagjai idegenek közé kerülnek, s jó, ha a helyzet megoldását összetartás segíti, s ezt mindnyájan tudják és gyakorolják. Minden cselekedet egyszerre van egészséges, ambiciózus érdekből, a másikért, s fontos egy belátható, tágabb cél érdekében.

A magyar szellemi élet páratlan fellendülése, melynek emlegetett reprezentánsai Bartók, Kodály, Ady, Ferenczi is, az akkori, a társadalmat feszítő nagy ellentétes erők következtében úgy intenzív

vek, hogy kiteszik magukat a szabad eszmeáramlásoknak. Annak a kornak az is a sajátja, hogy alig korlátozza a nemzetközi kapcsolatok elevenen tartásához szükséges mozgásokat.

Az ismeretségekre, barátságokra, szakmai kapcsolatokra, s közösségként működő szervezetekre úgy alapozhat az egyén megvalósítani akarás helyzetekben, mint egy egység része, amely az egység érdekében is cselekszik, köztudottan az egyén érdekén túli érdeket is szolgál. S valóban korszakos törekvés, hogy azt is szolgáljanak. Ezért marad meg az egyéni rivalizálás az egészséges, inspiráló mederben, s nem működteti egyetlen negatív tartományát sem (sem az információ visszatartásokat, sem a lehetőségek, kapcsolatok őrzését, tovább nem adását stb.).

Ferenczi első állását a Rókus kórházban kapja, egy olyan osztályon, ahol nem szeretne dolgozni, de azt nem éri el, hogy ebben változás álljon be, egészen 1898-tól 1900-ig. Ugyanakkor 1899-ben megjelenik *Spiritizmus* címmel első tudományos cikke a Gyógyászatban, s megismerkedik Schachter Miksával, a Gyógyászat főszerkesztőjével, akivel kapcsolatuk erős és fontos barátsággá alakul.

Ha Ferenczi nem a bujakóros osztályon dolgozik a Rókus kórházban, nem írja meg ekkor a spiritizmussal foglalkozó tanulmányát, s nem kerül kapcsolatba úgy Schachter Miksával, hogy hatása oly nagy mértékben fontos lehessen, s a kialakuló kapcsolat a későbbiekben oly erősre alakuljon. Mert hogy Schachter Miksa 1886-tól, huszonhét éves korától volt a Gyógyászat tulajdonos-főszerkesztője. Annak a lapnak, amely a konzervatív Orvosi Hetilap ellenpontja volt. Schachternek köszönhető, hogy a magyar pszichoanalízis a kezdetektől, 1908-tól nyilvánosságához jutott.

Itt érdemes elmondani, hogy a Gyógyászat című lap baráti köre 1874-ben ellenzéki egyletet alapított, Budapesti Orvosi Kör néven. Ennek tudományos és szemléleti haszna egyaránt felbecsülhetetlen volt, hiszen tudományos előadásokkal és vitákkal új szellemiséget vittek a konzervatív orvosi társadalomba. A Kört progresszív nézetek jellemezték, amelyek határozottan szemben álltak az Orvosi Hetilap körében képviselt szemlélettel.

A Ferenczit Schachterhez fűző komoly érzelmi és szakmai szálak, melyeknek alapja nézet és szemlélet azonosságuk volt, Ferenczi Sándor pályakezdekésekor jelenthettek a legtöbbet, hiszen meghatározták Ferenczi pályakezdését.

Ferenczi rendszeresen írt a Gyógyászatba tanulmányokat, recenziókat. A Gyógyászat mellékletének, a Honvédorvosnak 1902-től lett főmunkatársa.

Egy másik szakmai kapcsolat, amely Ferenczi életét és pályáját alapvetően módosította, Stein Fülöphöz kötődött. Ő volt, akinek Ferenczi Carl Gustav Junggal, majd Sigmund Freuddal való megismerkedését is köszönhette.

Ferenczi és Stein Fülöp a Budapesti Királyi Orvosegyesület elme-és idegkórtani szakosztályának üléseiről ismerte egymást. Így, amikor 1907-ben Jung a feleségével átutazóban Budapesten járt, és Stein Fülöppel találkoztak, hiszen ismerték egymást, s Stein korábban volt is már Jungnál Zürichben, Ferenczi Stein Fülöp közreműködésével ismerkedik meg Junggal. Ennek hatására kezdi el asszociációs kísérleteit, majd látogatja meg Jungot Burghörzliben, a pszichiátriai klinikán.

Hogy egy ilyen kapcsolat mit képes jelenteni, azt még ma is jól megíthatjuk, amikor pedig nem az emberiség önszemléletét megváltoztató személyek vesznek körül minket. S mégis.

Stein és Jung az 1907-es találkozásuk során beszéltek meg, majd Jung az 1907. június 28-án küldött levelében írta meg Freudnak, hogy dr. Stein és „egy másik ideg orvos, Ferenczi dr.” szeretnének Freudnál látogatást tenni, és ő szándékukat támogatja. Ennek köszönhetően látogathatják meg Freudot.

Ferenczi dr. itt még csak egy másik ideg orvos. Akinek egyébként Stein Fülöp egyszer már - 1901-ben - a kezébe adta Freud *Álomfejtés*-ét, eredménytelenül. De amikor másodszorra 1907-ben újra a kezébe adja, Ferenczi elolvassa, s „Ércnél marandóbb”-nak találja. És amikor Stein és Ferenczi 1908. február 2-án meglátogatja Freudot, Freud és Ferenczi találhatnak egymásra, s kezdődik meg közöttük egy érzelmi és tudományos barátság. A kapcsolat intenzitására vall az a 2000 levél, amit váltottak, s az a sok-sok gondolat, amit sokszor együtt töltött szabadságuk alatt mind megbeszéltek, megvitattak. Együttműködésük a pszichoanalízis érdekében, a szervezet, amelyet létrehoznak, s amely védi az elméleti tisztaságot, különösen érdekes tanulságokkal szolgál, amelyek összefoglalására itt nincs lehetőség. Erről ennél részletesebben olvashatunk Dr. Linczényi Adorján a Ferenczi Sándor tanulmányait közlő könyv⁴ előszavában.

Ferenczi 1899-től került kapcsolatba Lévi Lajossal, aki 1913-ben alapító tagja volt a Magyar Pszichoanalitikai Egyesületnek. Barátságuk és szakmai együttműködésük Ferenczi haláláig tart.

És megemlíthető barátsága Bródy Sándorral is, amely úgy alakul ki, hogy Ferenczi Sándornak

4 Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében. Válogatás Ferenczi Sándor tanulmányaiból (Magvető Kiadó, Magyar Hírmondó, 1982. Budapest)

1903-tól népszerűsítő publicisztikai írásai, tudománytörténeti, ismeretterjesztő cikkei jelennek meg Bródy Sándor *Jövendő* című irodalmi és politikai hetilapjában. (Ilyeneket közölt még tőle Az Újság, a Politikai Hetilap, a Politikai Hetiszemle, a Jó Egészség.)

Ferenczi 1903-1904 között számos írást publikál Bródy Sándor irodalmi hetilapjában, a *Jövendőben*. A természettudományi rovatban – gyakran másodközlésként – Ferenczi írások hívják fel a figyelmet egy-egy jelenségre, amik szerinte fontosak, hogy bekerüljenek a társadalom gondolkodásába.

„Olyanok az egyes lelki működések, mint egymásba kapaszkodó fogaskerekek, az öntudat pedig maga a bonyolult gépezet. A gép sem más, mint az alkatrészek összege, de azért mégis magasabb egészet és egységet alkot. Ám ez a láncolat nem áll meg az individuum határain. Az egymással érintkező és kölcsönhatásban élő egyének között létrejön az osztályöntudat, a nemzeti öntudat, a faji öntudat, és mint legmagasabb egység: az emberiség öntudata. Ennek a legfelsőbb tudatnak gondolkodása a közművelődés, érzése az emberszeretet, emlékezése a történelem.”

Az idézet Ferenczi Sándor *Öntudat, fejlődés* című munkájából való, amely a Gyógyászat-ban 1900. április 1-jén jelent meg, majd olvasható a *Jövendő* Tárca rovatában *Az öntudat fejlődése* címmel 1903. július 12-én. A részt csak a közművelődés szóhasználat miatt ragadtam ki belőle, érdekességként. Ferenczi is használta valahogy, mi is használjuk valahogy. Az viszont fontos, hogy ez időben nem állt meg a tudományos gondolat a szaklapok hasábjainál. Fontos volt, hogy tágabb kört is megcélozzon, hatni akart. És nem állt meg az országhatároknál sem. Például az *Öntudat, fejlődés* című írás olaszul: *Coscienza ed evoluzione*. In *La mia amicizia*...14-19.p. Francia nyelven: *Conscience et developpement*. In *Les écrit*...63-70. p. És az már a szakmán belüli viszonyokra is rámutat, hogy fordítanak, s mindent közzé is tesznek, publikálnak, lehetőleg azonnal, hogy más is használni tudja. Ennek az állandó kifelé irányulásnak, és a tudományos hírek közzétételének köszönhető, hogy például Ferenczi *A háborús neurózisok pszichoanalízise* című munkája végén megemlíti, hogy e referátuma sajtó alá rendezése közben olvasta E. Moro tanár heidelbergi gyermekorvosnak érdekes munkáját a Moro-reflexről. És tudjuk, hogy ennek az információnak köszönhető Hermann Imre megkapaszkodási ösztön elmélete. Hermann Imrénak, Ferenczi Sándor tanítványának. Mert Ferenczi és kortársai iskolateremtők, hisz ahol iskola van, ott a gondolatok áramlanak, ösztönző erők működnek,

megtermékenyítőek egymás gondolatai. És fontosnak tartják a mester-tanítvány viszonyt. Amely ekkor – a korszakra jellemző intenzív szellemi életben – ugyanolyan kézzel foghatóan eredményes, mint ahogy azt az erre épülő szakmák esetében leírja Kassák Lajos. (Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Magvető Kiadó Budapest, 1983.)

Ferenczi Sándor kapcsolatai, barátságai gyakran szakmai egyesületekben, valamely szervezetben alakultak ki, erősödtek meg. Ferenczi az említett (és más, nem említett) emberi kapcsolatai által, valamint az őt tágabban körülvevő emberi kapcsolatok és csoportosulások mindenféle és fajtája által predestináltan otthonélménnyel lehet a világban. Mert mi más az otthonélmény, mint mozgásszabadság egy olyan mozgástérben, ahol az emberen magán múlnak a dolgok. S ahol a vele szemben működő elvárás egyszerre belső és külső, amelynek az ember meg is akar, meg is tud felelni, s hasznában az egy irányba igyekvők osztoznak, tehát érdekeltek egymás megerősítésében. Az otthon élményéhez az kötődik, hogy a másik ismert, hozzátartozik az otthonérzetet meghatározó biztonsághoz. S így nem mindegy az, hogy ő is átélje, magán múlnak a dolgok. Az otthonélmény értelmetlenné teszi azt a kérdést, hogy érdemes-e, s ez növeli a hatékonyságot.

A múlt század fordulóján, az 1900-as évek elején az értelmiség társadalmi kérdésekkel közügyként való foglalkozásának köszönhetően otthonélményük a haza határáig feltétlenül, s az emberiség ügyének képviselője a szakmákhoz kötődően annál tágabban is átélhető volt.

Miközben egy ember bizonyos csoportosulásokba (szervezetekbe) maga is beletartozik – az egy ügyért szerveződőkön keresztül a szakmaiakig –, másoknak érzékeli és tudja létét, ezáltal magát, mint a változások meghatározóját éli át. (Az egyén e meghatározó voltának maximális élményét adják a forradalmak és forradalmi helyzetek.) A sokféle szerveződés az újabbnak, a másabbnak könnyen megadja az esélyt. A szellemi légkör kedvez annak, hogy valamely ügy szolgálatában még újabb szervezetek alakuljanak.

Hogy az értelmiség milyen erősen együtt gondolkodik társadalmi problémák megoldásában, s egyáltalán, hogy mennyire a probléma világossá tételére és megoldására orientáltak, jól mutatja még egy olyan praktikus dolog is, mint konferencia, kongresszus szervező gyakorlatuk. Miközben ma gyakran előfordul, hogy bizonyos rendezvények már csak a szakmai karrierok építése miatt szerve-

zódnek, a múlt századélőn – Ferenczi megfogalmazásában – pl. egy alkohol elleni vándorgyűlés „országokra kiható jelentőségében” nincs miért kételkedni. S mert nekik a hatás a fontos, a kongresszust évekig tartó szervezés előzi meg.

Kimondják, amit tudnak, s amin változtatni akarnak, s ettől nyerik meg maguknak, s ilyen értelemben az ügynek az embereket. Ferenczi a tényekből kiindulva, társadalom ismeretét kamatoztatva mondja ki az alkohol fogyasztás alfáját omegáját: „Sok tényező összejátszása adhatott csak ennek a nar-kotikumnak oly borzasztó patoszociológiai jelentőséget. Elsősorban bűnös benne az állam, amely a szeszes italok elárúsítását előmozdítja, és abból hasznot húz. Bűnös a társadalom, amely a szeszfogyasztást tagjaira úgy szől-ván rákényszeríti...”.

S hogy egység legyen az ellene harcolók között, ajánlja, csakúgy, mint annak idején ajánlotta a technikát a megírandó turistaság könyvhöz is, tanuljanak a jó példából: „...a Brémában mostanában lefolyt alkoholelles kongresszus előnyösen különbözött előde-itől. Azelőtt a szeszellenzők két pártja (az absztinensek és a temperensek) ahelyett, hogy vállvetve küzdöttek volna a közös ellenség ellen, az egymás elleni harcban fecsérelték el erőiket. Brémában nem így történt. A 'mérsé- keltek' egyik fővezére, Hueppe professzor formális békét kötött a túlnyomó számban képviselve volt absztinens irányzattal... Minket, magyarokat annál is inkább érde- kelhet ez a mozgalom, mert a legközelebbi vándorgyűlést Budapesten fogják megtartani. Ennek az egész országra kiható jelentőségében nincs okunk kételkedni.”

A X. Nemzetközi Alkoholizmus Elleni Kongresszus 1905. szeptember 11-16. között, Budapesten több mint ezer bejegyzett résztvevővel folyt le. Az orvostársadalom kezdeményezésére széles társadalmi összefogás alakult ki az alkoholizmus megfékezésére. Ügyüké tették újságírók, egyházi méltóságok, hivatalnokok, művészek egyaránt. A kongresszus programjairól napilapok, folyóiratok, orvosi szaklapok tudósítottak. A kongresszusról 1906-ban összefoglaló könyv jelent meg, amelyet a kongresszus főtitkára, Stein Fülöp szerkesztett meg.

Ide kívánczik még, hogy *Egészség* névvel szabadkőműves páholy alakult meg az alkoholizmus elleni küzdelem céljával. Budapesti orvosok, orvostanhallgatók, értelmiségiek, valamint a „józan és erkölcsös élet” támogatói aláírásgyűjtést követően az angol Good Templars-rendhez fordultak a rend magyarországi szabadkőműves páholyának létrehozásáért.

S ez mind az embert és ügyeit körülvevő szervezetek témakörébe tartozik. Amelyek közül – ha

Ferenczi Sándor kapcsolatrendszerét követjük nyomon – az első, amely feltétlenül említésre érdemes, az a spiritiszta egyesület. Léte meghatározta a kort, Ferenczi Sándornak pedig a közvetlenül Bécsből való hazatérése utáni időszakát.

Magyarországon a szellembúvárok Pesti egy- letét Grünhut Adolf alapította 1873-ban. Ezekben az években Pesten két spiritiszta lapot is kiadtak. A századvég tudományos, kulturális érdeklődésé- nek középpontjába kerültek a psziché nem tudatos megnyilvánulásai, például az automatikus írás (Ferenczi Sándor ennek köszönheti, hogy a Spiritiz- musról szóló írásával felkeresi Schachter Miksát), a gondolatátvitel, az álom jelenségei. Ferenczi érdeklődése az okkult jelenségek iránt nem volt egyedül- álló a pszichoanalitikusok között. Például 1909-ben Freud és Ferenczi Berlinben meglátogatták a mé- dium Seidler kisasszonyt, hogy néhány jelenséget tanulmányozhassanak. Ismert Jung érdeklődése is a telepátikus jelenségek iránt.

Ferenczi Sándor 1900-tól tagja a Budapesti Királyi Orvosegyesületnek, 1901-től az elme-és idegkörtan szakosztálynak, amely 1896. január 18-án alakult. Tudjuk róla, hogy maga az egyesület 1837. október 14-én alakult, V. Ferdinánd viszont csak 1842-ben engedélyezte hivatalosan működését Regia Societas medica Buda-Pestensis néven. Ettől kezdve, egy kis időt leszámítva – a Tanácsköztársaság alatt az egye- sület működése szünetelt – 1949-ig folyamatosan működött. Helyiségei a VIII. kerületi Szentkirályi utca 12. szám alatt voltak, gyűjteményét és helyi- ségeit 1949 után az Orvosegészségügyi dolgozók Szakszervezete vette át. Alapítási célja: tudományos ülések szervezésével, szakosztályok létesítésével, könyvtár, olvasóterem fenntartásával, alapítványi rendelkezéseknek megfelelően pályadíjak kiírásá- val elősegíteni az orvostudomány művelését.

A Budapesti Királyi Orvosegyesület intenzív tudományos programmal rendelkezett. Szinte he- tente tartottak tudományos üléseket, amelyek ki- egészültek a szakosztályok saját programjaival. A tudományos ülések programjait megjelentették az Orvosegyesület Évkönyveiben. Az elme- és ideg- körtan szakosztálynak 1903-ban 46 rendes tagja volt, míg a Budapesti Királyi Orvosegyesület több mint 700 tagot számlált. A szakosztály tagja volt Ferenczin kívül többek között Stein Fülöp is.

Szakmájában Ferenczi legfontosabb tette e téren az volt, hogy – nagyszerű szervezőmunkájának köszönhetően – ő alapította meg a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesületet. Hogy a századfor- duló világát kicsit érzékeljük, felidézem, hogy en- nek második megbeszélésén, amelyen részt vett az

alelnök, a titkár, a pénztáros, az elnök Ferenczi úgy mutatta be a „maradék” tagot – a vendég Jonesnak, a freudi ortodox egyesülés titkos bizottsága egy tagjának –, mint közönséget. A közönség pedig nem volt más, mint Ignótus, a Nyugat főszervezője. Akkoriban így sodródtak a szálak, s lett például a Nyugat a pszichoanalízis cselekvőképes támogatója, a freudi tanok propagálója, nem egyszer Ferenczi tollából származóan.

Hogy mit jelent Ferenczi Sándor esetében a szakterületénél tágabb gondolkodás és hatni akarás, elég új nézőpontjait észrevennünk, amelyeknek köszönhetően meglehetősen eredeti gondolatait.

Az 1908. április 26-án a salzburgi Hotel Bristolban megtartott I. Nemzetközi Pszichoanalitikus Kongresszuson Ferenczi szeniális előadást tart *Pszichoanalízis és pedagógia* címmel. „...Könyved felsorolású tézisei a pszichoanalízis és a társadalom(tudomány) viszonyáról formálódó vitát fél évszázadig (H. Marcuse munkásságáig) uralták.”

Ferenczi 1908 és 1918 között 80 dolgozatot adott közre! Ahogy a *Gyógyászat* írja róla: „Régi csírákból hihetetlen gazdagságban sarjadtak egyszerre megszámlálhatatlan hajtások... Aktivitása... tanításba, szervezésbe, kutatásba, harcias tevékenységbe áradt...” (Hollós: „*Gyógyászat*” LXXIV. 20. szám, 307. o.)

Ha tisztelgünk egy korszak nagy teljesítményei előtt, ha látjuk az ösztönzöten tevékeny, széles körben hatni tudó, érvényessé lenni képes embert, a sikerest, s ha emellé még büszkén azt is állítjuk, hogy a múlt századelő pezsgése soha nem volt helyzetbe hozta az országot Európában, egy átfordítással élve kimondható, hogy mai teljesítményeink (mint a játékban) kettőt számítanak. Mindannak hiányában jönnek ugyanis létre, mint ami Ferenczit, Bartókot, Adyt, s kortársaikat körülvették.

